

Zrinka Perković Dodig
Split

GOVORI OPĆINE LIŽNJAN

(Lina Pliško i David Mandić, *Govori općine Ližnjan*)

Knjiga autorâ Line Pliško i Davida Mandića *Govori općine Ližnjan* nastavak je njihova dosadanjeg znanstvenog opusa: autori su, na putu opširne monografije koja bi trebala zaokružiti jugozapadni čakavski dijalekt kao cjelinu, već istražili neke govore, a za neke su prikupili potreban jezični materijal. Vođeni brigom o nacionalnoj baštini i spoznajom da se organski govori polako, ali trajno mijenjaju, uočavaju potrebu žurnog bilježenja trenutnoga jezičnog stanja. Stoga je ova knjiga, koju autori eufemistički nazivaju raspravom, garancija očuvanja nacionalnoga identiteta. Osim toga, veseli i najava novih znanstvenih spoznaja koje su uvijek dobrodošle.

Područje obuhvaćeno knjigom zauzima administrativno područje općine Ližnjan, smještene na krajnjem jugu istarskoga poluotoka. Općini pripadaju mjesta Šišan, Valtura, Ližnjan, Jadreški i Muntić, a autori su opisali govore četiri potonja mjesta, dok je govor Šišana izostavljen budući da je njegovim stanovnicima materinski jezik istriotski.

Istarsko je područje u dijalektološkom smislu vrlo zanimljivo: na tom se nevelikom prostoru nalaze gotovo svi čakavski dijalekti: *buzetski* u sjevernoj Istri, *sjevernočakavski* se govori u sjeveroistočnoj i središnjoj Istri, *srednjočakavski* se govori u unutrašnjosti Istre, a na sjeverozapadu Istre govori se i *južnočakavskim* dijalektom. *Jugozapadni* je *istarski* dijalekt najrasprostranjeniji dijalekt u Istri. Podijeljen je u dvije zone: manja se nalazi na sjeveru, u Ćićariji, a druga zona obuhvaća istarski jug i zapad.¹

Autori, slijedeći suvremene dijalektološke normative, dalje donose značajne podatke iz povijesti općine, kojima potvrđuju naseljenost tog područja još za vrijeme prapovijesti (od oko 850 000 do 750 000 g.)

Vrijeme 16. i 17. st. iznimno je značajno za ovo područje jer tada nastaju nova sela. Naime, ranije su kolonizacije, uvjetovane što glađu, što epidemijama, što ratovima, rezul-

¹ Osim čakavskih dijalekata u Istri se govori i zetsko-južnosandžačkim dijalektom. Riječ je o perojskom govoru Crnogoraca koji su se naselili u Istru sredinom 17. st.

tirale gotovo pustošenjem starih sela i kasnijim naseljavanjem došljaka koji počesto nisu bili dobro prihvaćeni.

Nedaće su posebno pogodile stanovnike Ližnjana, za koje autori citiraju da su bili "nacionalno svjesni i kompaktni te vrlo aktivni oko poboljšanja svojega nacionalnoga statusa" (Šetić, 1997: 85). Nacionalna ih je svijest stajala prognanstva u Češku, Austriju i Mađarsku.

U svojem opisu govora Ližnjanštine autori kreću od sve dosadanje znanstvene literature koja je ispisivala stranice ovim dijalektom. Kreću od **Josipa Ribarića**, koji je 1916. g. ove govore opisao kao "štokavsko-čakavski prijelazni slovinski dijalekt", i to zato što dijalekt ima neke jezične karakteristike svojstvene samo štokavštini, kao i zato što ima i nekih samo čakavskih obilježja.

Dalje se pozivaju i na **Mieczysława Maleckog (1935.)** koji ove govore šmješta u štokavsku skupinu vodnjanskoga tipa. I **Radosav Bošković (1954.)** i **Pavle Ivić (1956.)** ove govore priključuju štokavštini ikavskoga tipa, iako svjedoče velikomu broju čakavskih oblika. Preokret donosi **Mate Hraste**, koji sustavnim radom na terenu označava ove govore kao čakavsko-štokavske jer u njima "prevladavaju čakavski elementi, a ne štokavski" (1964: 28).

Autori su (str. 22) donijeli Ivićeve parametre (njih 14), koje je autor smatrao razlikovnim kriterijima za štokavštinu i čakavštinu. Nasuprot tomu, Hraste je, kao izniman poznavatelj čakavštine, Ivićevim kriterijima suprotstavio tipične čakavske osobine, možda nižega ranga, ali svakako višega i suptilnijega dokaza. Mislim na veliki broj talijanizama i na značajan utjecaj talijanske sintakse, na slovenizme i germanizme, na stalne ekavizme, na primjere tipa *kadi, gren, ki, ka, ko, *vB> va* i dr.

Dosadanje spoznaje o istraživanju ovih govora autori zaokružuju djelom **Josipa Lisca**, koji je u svojem krunskom djelu o čakavštini (*Hrvatska dijalektologija 2. Čakavsko narječje*, 2009.) donio pouzdane i znanstveno točne podatke nastale kao rezultat dugogodišnjega rada i primjerenog pristupa znanosti.

Neprijeporno je da su govori općine Ližnjan sastavnim dijelom jugozapadnoga istarskoga dijalekta i mišljenja sam da je taj dijalekt najbolje zvati tako: **jugozapadni istarski**. Dodatak: *ili štokavsko-čakavski dijalekt*, što piše i u Proslavu knjige, možda nepotrebno opterećuje naziv i moguće je da je odrednica *štokavski* u povijesti proučavanja ovog dijalekta stvorila nepotrebne, možda čak i štetne posljedice. Jest, iznimno je značajan podatak da su govornici jugozapadnoga istarskoga dijalekta jedini štokavci među čakavcima, ali ni drugi čakavski dijalekti ime nisu dobili ni po tom refleksu ni po refleksu jata, nego po regiji u kojoj se govore.

Naime, jugozapadni je istarski dijalekt migracijski dijalekt i danas se pouzdano zna da je njegovo prvotno stanište bilo u zaleđu Makarskoga primorja. Bilo je to područje štokavske baze s malim čakavskim utjecajem. Međutim, taj se odnos kasnije mijenjao: ponajprije su migranti primali čakavske utjecaje na putu do Istre (šibensko je i zadarsko područje u to vrijeme bilo potpuno čakavsko), a u Istri je taj proces dovršen. Danas je to pretežno čakavski dijalekt, uz manji ili veći štokavski utjecaj.

U istraživanju govora općine Ližnjan, autori su istražili **alijetetne**, **alteritetne** i **arealne** jezične značajke, čime su ponešto odstupili od uobičajene hijerarhije jezičnih značajki. Naime, autori su alijetetima, kao hijerarhijski najvišim jezičnim značajkama, pridružili oblike zamjenice *ča*, *refleks slabih poluglasa*, *refleks prednjeg nazala iza palatala*, *naglasak*, *pojednostavljenje suglasničkih skupina*, *te gl. biti u tvorbi kondicionala*. U alteritetu su ubrojili fonologiju i ponešto morfologije, dok su arealnim značajkama pridružili N jd. m. r. pokaznih zamjenica, zatvaranje kratkoga *o* u prednaglasnom slogu, upitno-odnosnu zamjenicu *koji*, G mn., DLI mn. i noviju protezu. U takvu pristupu nastavljaju rad Milana Moguš, po kojem je i skupina mjesnih govora konkretni idiom. Autori, doduše, u istoj bilješci citiraju i Dalibora Brozovića, po kojem skupina mjesnih govora čini apstraktni idiom. Ostaje šteta što se autori nisu odlučili za jedno tumačenje. Iz njihova je prikaza jasno, a to izriječom piše i u Proslavu (str. 7), da "mjesni govori općine Ližnjan ne tvore kompaktnu skupinu govora te da se po nekim temeljnim jezičnim značajkama razlikuju i od govora susjednih općina".

U govorima općine Ližnjan javlja se upitno-odnosna i neodređena zamjenica te upitna čestica *ča*. Dalje autori navode da je "čakavski svaki idiom u kojem se pojavljuje neki od oblika zamjenice *ča*" (str. 29). Ima čakavskih govora (na sjeveru Istre i oko Duge Rese) koji imaju *kaj*, kao i onih na čakavskom jugu ili na otocima, gdje se čuje *što/šta*.

Refleks poluglasova redovito je *a*: *malin*, *malinar*, *maša*, *namon*, *kadi* (ali i *di* u Ližnjanu). Sačuvan je, očito štokavski, prijelaz *w + poluglas > u*: *u*, *uzeti*, *udrija*. Refleks *va* čuje se tek u nekolicini primjera tipa *Vazan*, *vazmeni*, *vajk(a)*. Čuju se i oblici tipa *večer* <uvečer, *zgojena* <uzgojena, dakle *vʔ>Ø. Refleks zamjeničke osnove *vʔs- >sv-: *sve*, *svi*, *svega*.

Tipično čakavski refleks *a*, nastao od prednjega nazala iza palatala, iznimno je rijedak: *jačmik*, *jazik*. Obično dolazi refleks *e*: *meso*, *govedo*.

Stražnji nazal i samoglasno *l* redovito daju *u*: *put*, *ruki*, *žut*.

Naglasni je sustav govora općine Ližnjan tronaglasni i obilježen je dvjema bitnim promjenama: novi je akut, naslijeđen iz općeslavenskoga razdoblja, prešao u dugosilazni naglasak: *sūša* > *sūša*, a onda se naglasak povukao sa zadnjeg otvorenog sloga na prethodni slog pri čemu se, kanovačkim duljenjem, razvio akut: *trāva*, *po dānu*, *čūvat*. Iznimno se bilježi i povlačenje sa zadnjeg kratkog zatvorenog sloga na prethodni kratki slog: *kōlac* (uz kanovačko duljenje).

Nijedan govor nema zanaglasnih dužina, a najčešće su pokraćene i prednaglasne dužine. U govoru Jadreška čuju se i primjeri s prednaglasnom dužinom: *Pūle*, *zōvemo*, dok je u govoru Muntića potvrđen samo jedan primjer prednaglasne dužine: *razdīliti* (str. 39.).

Kao jednu od značajki ovih govora najvišega razlikovnog ranga (alijeteti), autori izdvajaju gl. *biti* u tvorbi kondicionala. Opisani govori imaju izrazito čakavske oblike po obrascu: *bin*, *biš*, *bi*, *bimo*, *bite*, *bi*. Odstupa govor Ližnjana, gdje je *bi*, *bi*, *bi*, *bimo*, *bite*, *bi*. Govoreći o određenoj pojavi, autori ponajprije nešto kažu o općenitim čakavskim refleksima, a tek onda donose zabilježeno stanje za opisivani govor. Na taj su način, potpuno akribično i znanstveno pouzdano, zabilježeni rezultati u stalnoj usporedbi.

Samoglasni inventar čine *a, e, i, o, u* i *ɚ*. Izgovor *e, o* može biti i zatvoren.² Glavna fonološka značajka jugozapadnog istarskog dijalekta u cjelini njegov je ikavski refleks jata: *divojka, cvit, lipo, vrime, dica*.³ Međutim, autori u ovim govorima bilježe i pokoji stalni ekavizam: *delati, ode*.

Prijelaz *ra > re* česta je čakavska i zapadnoštokavska osobina. U opisanim govorima redovno se javljaju primjeri tipa *kresti, kreli, ukreja, ukređene, rest, resti, nareslo, zaresla, rebac*.⁴ U govorima općine Ližnjan čuju se i oblici tipa *moren, moreš, more, moremo, morete, moru*. To je ne samo zajednička čakavska i zapadnoštokavska značajka nego i kajkavska, odnosno zapada dijasistema u cjelini.

Dočetno *-l > a*: *zna, kota, tepa*, a praslavenski se skup *čr* zadržao u potpunosti. Neke riječi tipa *crn, crnije, crnilo, crnika*, zabilježene u svim govorima općine Ližnjan, odstupaju od pravila.

Promjena dočetnoga *-m > -n* redovita je: *osan, namon, sedan, namin*. Rezultati sibilizacije nisu zabilježeni: *luki, ruki, nogi, unuki*, dok se u imperativima bilježi palatalizacija na mjestu sibilizacije: *reči, ispeči, posići*.

Refleksi praslavenskih dentala *t' i d'* dosta su neujednačeni: u govoru Jadreška zabilježeno je *drajže*, dok je u Muntiću zabilježeno *mlaži, mlažega*, ali i *tuji, tujina*. U govorima Jadreška i Ližnjana čuju se primjeri tipa *sladi, treći, noći*, dok je u govoru Valture zabilježeno *plai'a, dod', rad'a*, ali i *tuji*.

Autori za opisane govore navode da su štakavski: *ognjište, klišta, strnište*, ali i *išt'en, stiš'ten, stiš'čen, iš'čen*. Posljednji su primjeri najvjerojatnije posljedica šćakavskoga utjecaja, ne nužno čakavskoga, budući da znamo da je i dio štokavaca šćakavski.

Skupine *jt i jd* u glagola imaju različite reflekse: *dojde, poč, poj, najti, dojt*. U govoru Valture je drukčije: *nad'e, pod'e, dot', zat'*. Razlikuju se ovi govori i s obzirom na infinitivni nastavak: u govoru Jadreška prevladava krnji infinitiv: *pitat, delat*, ali i *isti*. U govoru Valture infinitiv je uvijek okrnjen: *stavit, palit, uzet*. U govorima Ližnjana i Muntića infinitiv je uglavnom neokrnjen: *kleti, plesati, piti*.

U poglavlju o arealnim jezičnim značajkama govora Ližnjanštine autori potvrđuju N jd. m. r. pokaznih zamjenica tipa *ovi, oni, uni, ti*. Upitno-odnosna zamjenica "koji" redovno se javlja u obliku *ki*.

Markantniji su oblici G mn. imenica: govori Ližnjanštine kompaktni su oko imenica ž. r. koje se u G mn. javljaju s *-Ø*. Nastavci za imenice s. i m. r. različiti su: u Ližnjanu se javlja nastavak *-ih*, u Jadreškima se najčešće čuje *-i*,⁵ a tako je i u govoru Muntića i Valture.

² Zabilježeno je i zatvaranje kratkoga *o* u prednaglasnom slogu: *ovi > uvi, otac > utac > tac* (str. 68.). Ta promjena nije redovita i nije zabilježena u svim govorima.

³ Autori navode i primjere tipa *nisan, ni, niste, niman, nimaš*, ali ne govore decidirano je li to *i* od jata ili od staroga *i* (str. 64.-65.).

⁴ Redukcija sonanta *v* između suglasnika i glasa *r* redovna je: *sraka, rebac, trdo, četrtak*.

⁵ Zabilježeni su i primjeri sa *-Ø* te oni s nastavkom *-ih*.

Da je deklinacija imenica dosta arhaična, dokazuju i oblici DLI mn. imenica. Osim u govoru Muntića, prevladava sinkretizam padeža tipa *ljudin, kravan, njiman, stinan, kozan, susedin, bačvan*. U Muntiću je D mn. *muškin*, LI *dvori, rameni*, dok je u imenica ž. r. zabilježen sinkretizam: DLI *materan, susedan*.

Na kraju slijedi Zaključak, u kojem autori detaljno rekapituliraju značajke zajedničke svim mjesnim govorima, potom značajke svojstvene samo nekim govorima, a onda i one značajke koje ove govore razlikuju od susjednih govora istoga dijalekta.

Iz popisa bibliografskih jedinica jasno je da su autori konzultirali svu literaturu koja se odnosi na jugozapadni istarski dijalekt, ali i na čakavštinu u cjelini. Na kraju su primjeri govorâ i dijalekatske karte.

Knjigom autora Line Pliško i Davida Mandića *Govori općine Ližnjan* čakavska je dijalektologija dobila još jednu vrijednu jedinicu. Autori su, pomno proučivši radove ranijih hrvatskih jezikoslovaca, dali kvalitetan sintetski dijalektološki rad temeljen na brojnim terenskim istraživanjima. Svako im je promišljanje kretalo od analize do zaključka. Opisali su govor jedne općine i najavili nove radove, koji će zaokružiti jugozapadni istarski dijalekt kao cjelinu. U svojem su radu apsolutno dosegнули istraživački standard, a tek im je...

Hrvatska dijalektologija, očito je, ispisuje svoje blistave stranice.